

Katarzyna Grudzińska

Zespół Szkół Huty im. Tadeusza Sendzimira w Krakowie

Kształcenie językowe w zasadniczej szkole zawodowej – szkolne podręczniki w zderzeniu z rzeczywistością edukacyjną

Historia kształcenia zawodowego sięga w Polsce epoki średniowiecza. Wówczas to siedmio- lub ośmioletniego chłopca rodzice oddawali do majstra na tak zwane „terminowanie”. Na podstawie pisemnej umowy młodzieniec pod jego okiem zdobywał zawód, uczył się czytać – o ile przyszła profesja tego wymagała. Majster stawał się dla chłopca nie tylko mistrzem rzemiosła, ale też nauczycielem i wychowawcą¹.

Stopniowy rozwój rolnictwa i przemysłu oraz postępująca za tym industrializacja wpłynęły na rozwój profesjonalnego szkolnictwa zawodowego. Pierwsze szkoły przysposabiające do zawodu powstały w wielu krajach europejskich już w wieku XVIII. Przełomowym momentem w historii kształcenia zawodowego był międzynarodowy kongres, zwołany do Bordeaux w roku 1886. To wtedy „szkoły zawodowe stały się integralną częścią systemu oświatowego, uzyskały podstawy organizacyjno-programowe, opracowano dla nich zasady dydaktyczne. Zadaniem szkół zawodowych stało się szerzenie wśród uczniów wiedzy zawodowej i ogólnej połączonej z umiejętnościami praktycznymi”².

Okres intensywnego rozwoju szkolnictwa zawodowego w Europie to w polskiej historii czas zaborów. I tak jak różna była sytuacja polityczno-gospodarcza ziem rozbiorowych, tak nierówny był postęp tworzenia na ich obszarze podstaw nowoczesnego kształcenia zawodowego. Najgorsza pod tym względem sytuacja miała miejsce w zacofanej gospodarczo Galicji, gdzie długo funkcjonowała tylko jedna szkoła dla leśników i jedna dla rolników, w zamyśle kształcąca przyszłych rządców i administratorów folwarków. Nieco lepiej było w zaborze rosyjskim, gdzie na polecenie władz carskich otwarto już na początku wieku XIX rzemieślniczo-niedzielne szkoły, do których majster miał obowiązek posyłać kształconego terminatora na naukę czytania i pisanie, podstaw arytmetyki i rysunku technicznego. Najkorzystniejszy stan z punktu widzenia rozwoju kształcenia szkolnictwa zawodowego panował

¹ Zob. *Historia wychowania*, t. 1, red. Ł. Kurdybacha, Warszawa 1965, s. 238.

² *Historia wychowania*, t. 2, red. Ł. Kurdybacha, Warszawa 1967, s. 715.

w zaborze pruskim, gdzie w niemal każdym mieście i miasteczku funkcjonowała szkoła rzemieślnicza³.

Po odzyskaniu przez Polskę niepodległości, w okresie dwudziestolecia międzywojennego rozwój kształcenia zawodowego zatrzymał się na skutek problemów z kreowaniem polityczno-gospodarczej autonomii kraju. Sytuacja paradoksalnie odwróciła się w okresie okupacji, ponieważ szkoły zawodowe były jedynymi szkołami średnimi, na których funkcjonowanie zezwoliły władze hitlerowskie. „Nie chodziło im oczywiście o dobro Polaków. Niemiecki przemysł wojenny cierpiał dotkliwie z powodu braku wykwalifikowanych robotników, a polskie szkoły miały ich dostarczyć. Taka koncepcja znalazła swoje odbicie w organizacji i programach nauczania tych szkół. Główny nacisk położono na szkolenie praktyczne, do minimum ograniczając teorię i usuwając całkowicie przedmioty ogólnokształcące [...]. Innym ważnym czynnikiem, wpływającym na znaczny rozwój szkolnictwa zawodowego był brak szkół ogólnokształcących [...]. O popularności szkolnictwa zawodowego wśród polskiej młodzieży zdecydowały także inne czynniki. Przede wszystkim szkoły wyposażały uczniów w legitymacje, które [...] chroniły przed łapankami i wywozem na roboty do Niemiec. Ponadto znaczna część szkół zawodowych realizowała tajnie program przedwojenny lub była nieoficjalnie szkołami ogólnokształcącymi [...]. Najważniejszym zadaniem szkolnictwa legalnego było jednak to, że chroniło młodzież przed demoralizacją, że pozwoliło nauczycielom kształtować postawy moralne i patriotyczne swoich wychowanków”⁴.

Po drugiej wojnie światowej zaobserwować można gwałtowną nobilitację szkolnictwa zawodowego, w związku z wiadomymi okolicznościami politycznymi i ideologicznymi. Władze komunistyczne w takiej właśnie formie upatrywały główny kierunek kształcenia młodzieży, próbując usilnie odwrócić społeczne myślenie o szkołach zawodowych jako gorszych od ogólnokształcących. A jaka jest kondycja kształcenia zawodowego dzisiaj?

Zasadnicze szkoły zawodowe na dobre zagościły w polskim systemie oświaty, pozostając jednak na jej marginesie. Margines ów dotyczy głównie poziomu i jakości przedmiotów ogólnokształcących. Wynika to z faktu, że – jak mówi pierwsze zdanie aktualnej podstawy programowej – „celem edukacji w zasadniczej szkole zawodowej jest przygotowanie uczniów do uzyskania kwalifikacji zawodowych, a także, jak w przypadku innych typów szkół, do pracy i życia w warunkach współczesnego świata”⁵. Określając owe „warunki współczesnego świata” oraz cechy rzeczywistości, do życia w której ma przygotować młodego człowieka edukacja w zasadniczej szkole zawodowej, formuła ministerialnego dokumentu potwierdza, że otaczający

³ Zob.: Tamże, s. 174–175, 572, 604.

⁴ *Historia wychowania. Wiek XX*, red. J. Miąso, Warszawa 1984, s. 227–228.

⁵ *Podstawa programowa kształcenia ogólnego dla zasadniczych szkół zawodowych*. Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 27 sierpnia 2012 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół, <https://men.gov.pl/zycie-szkoly/ksztalcenie-ogolne/podstawa-programowa/rozporzadzenie-o-podstawie-programowej-w-calosci.html>.

człowieka świat ma charakter językowy. W związku z tym jego autorzy konstruując wytyczne dla przedmiotu *język polski* wiele miejsca i uwagi poświęcają właśnie kształceniu językowemu. Celem niniejszego wywodu będzie analiza jego formy w kontekście podręcznikowej oferty edukacyjnej.

Obecnie na rynku wydawniczym i edukacyjnym funkcjonują zaledwie dwa podręczniki, przeznaczone do kształcenia polonistycznego w zasadniczej szkole zawodowej: dwuczęściowa seria *Odkrywamy na nowo*⁶ (Wydawnictwo Operon) oraz trzyczęściowy cykl *Zrozumieć świat*⁷ (Wydawnictwo Nowa Era). Podręczniki te różnią się od siebie diametralnie, nie tylko ilością woluminów, ale przede wszystkim zawartą w nich koncepcją dydaktyczną i formułą kształcenia językowego.

Kształcenie językowe w serii *Zrozumieć świat* funkcjonuje niejako dwutorowo. Po pierwsze, w każdym z trzech podręczników można odnaleźć rozdział zatytułowany *Wyrazić słowem*, poświęcony wyłącznie kształceniu sprawności językowej. Prócz tego, w pozostałych rozdziałach umieszczono polecenia, które razem z konkretnymi tekstami literackimi mają doskonalić uczniowski język. Trzeba tu dodać (choć wydaje się to oczywiste), że w zasadzie każde polecenie w podręczniku zamieszczone pod tekstem literackim, a służące jego analizie, będzie kształciło sprawność językową. Uczeń musi nadać swojej odpowiedzi kształt językowy, więc doskonalili przy tym kompetencję wypowiadania się, czy to w mowie, czy w piśmie. Wśród tej szerokiej grupy zadań podtekstowych wyróżnić trzeba jednak te, w których kształcenie sprawności języka przebiega w sposób uświadomiony, w których jasna intencja nadawcza autorów podręcznika wpływa na formułę polecenia. Zadania takie wskazują uczniowi konkretną czynność, w której tekst literacki traktuje się jako przedmiot obserwacji rozmaitych zjawisk i zabiegów językowych.

Przyjrzyjmy się najpierw rozdziałowi *Wyrazić słowem*, który obejmuje szereg zagadnień językowych, o charakterze mocno komunikacyjnym i praktycznym. Tabela 1 zawiera ich wykaz z uwzględnieniem podziału na poszczególne klasy.

Analizując ten bardzo obszerny zestaw zagadnień językowych można zauważyć spotęgowaną powtarzalność. Prócz tego, że rozdział *Wyrazić słowem* pojawia się w podręczniku dla każdej z klas, to dodatkowo zawsze jest obecny punkt, czy podrozdział: *Kultura języka w zawodzie*. Ma on wymiar pragmatyczny, wręcz poradnikowy, a dotyczy umiejętności – jak to wykazano w tabeli – bardzo potrzebnych młodemu człowiekowi poszukującemu pracy.

Źródłem wiedzy, a często i materiałem ćwiczeń w rozdziale *Wyrazić słowem* jest nie tylko odautorska narracja, ale też autentyczne teksty literackie i artykuły popularnonaukowe. To ogromna zaleta tego rozdziału, bo funkcjonuje w nim „żywy”,

⁶ J. Kusiak, *Język polski. Podręcznik dla zasadniczej szkoły zawodowej*, cz. 1, seria *Odkrywamy na nowo*, Gdynia 2013; B. Chuderska, *Język polski. Podręcznik dla zasadniczej szkoły zawodowej*, cz. 2, seria *Odkrywamy na nowo*, Gdynia 2013.

⁷ E. Nowosielska, U. Szydłowska, *Zrozumieć świat 1. Język polski – zasadnicza szkoła zawodowa*, Warszawa 2013; E. Nowosielska, U. Szydłowska, *Zrozumieć świat 2. Język polski – zasadnicza szkoła zawodowa*, Warszawa 2013; E. Nowosielska, U. Szydłowska, *Zrozumieć świat 3. Język polski – zasadnicza szkoła zawodowa*, Warszawa 2014.

niepreparowany język, osadzony w rzeczywistych sytuacjach komunikacyjnych, co sprzyja kształceniu i rozumieniu zjawisk językowych przez uczniów. Oparta na takiej różnorodności formuła jest interesująca, a z perspektywy ucznia atrakcyjna. W połączeniu z bogatą i nowoczesną warstwą ikonyczną wpływa ona na motywacyjny walor tej części podręcznika.

Tab. 1. Zagadnienia językowe w rozdziale *Wyrazić słowem* – podręcznik *Zrozumieć świat*

Klasa 1	Klasa 2	Klasa 3
– historia języka polskiego, – najstarsze zabytki języka polskiego, – komunikacja językowa, – funkcje wypowiedzi, – kultura języka, – poprawność językowa, – słowniki, – pisma użytkowe (ogłoszenie, zawiadomienie, zaproszenie, list, list motywacyjny), – formy wypowiedzi (dialog, monolog, mowa niezależna, mowa zależna, opowiadanie, streszczenie, charakterystyka, plan, sprawozdanie, opis), – kultura języka w zawodzie (słownictwo zawodowe)	– barwa uczuciowa wyrazu, – dosłowne i przenośne znaczenie wyrazu, – wyrazy wieloznaczne, homonimy, – wyrazy bliskoznaczne, synonimy, – wyrazy przeciwstawne, czyli antonimy, – neologizmy, – podział frazeologizmów, – poprawne posługiwanie się związkami frazeologicznymi, – język reklam, – manipulacja językowa, – kompozycja rozprawki, – sporządzanie notatki, – kultura języka w zawodzie (umiejętność prowadzenia rozmowy, w tym kwalifikacyjnej; projektowanie identyfikatora, wizytówki i pieczętki; pisanie reklamy, podziękowania, upoważnienia)	– zróżnicowanie stylistyczne języka (styl potoczny, urzędowy, publicystyczny, naukowy, artystyczny), – środki stylistyczne, – stylizacja językowa, – kultura języka w zawodzie (jak przyjmować krytykę, wulgaryzmy, savoir-vivre młodego pracownika, pisanie listu motywacyjnego)

Kształcenie sprawności językowej w pozostałych rozdziałach realizuje się głównie przez zadania zmierzające do doskonalenia umiejętności tworzenia różnych form wypowiedzi. Poniższa tabela ujmuje częstotliwość tych poleceń.

Analizując dobór zawartych w podręcznikach *Zrozumieć świat* tekstów kultury, formułę podtekstowych poleceń i zakres proponowanych w zadaniach czynności można skonstatować, iż ich potencjalny odbiorca projektowany jest jako jednostka ambitna, posiadająca dużą wiedzę przedmiotową i sprawność językową. Uczeń proszony jest na przykład o przygotowanie słuchowiska radiowego w oparciu o fragment *Ludzi bezdomnych*, napisanie recenzji filmu, artykułów do prasy młodzieżowej (proponowane tematy to: „Narodziłeś się dla miłości, zgody i szczęścia”, „Śmiesz, uczy, kradnie czas, wypełnia czas, przeraża, uczy agresji? Czy tak naprawdę jest telewizja w życiu twoim i twojej rodziny?”, „Jakie filmy oglądają twoi rówieśnicy i dlaczego?”), organizację wieczoru poezji śpiewanej czy wybór – z uzasadnieniem

w oparciu o konkretne wiersze – najbardziej cenionego przez siebie współczesnego poety. Celem wypunktowania tych przykładów nie jest w żadnym wypadku deprecjacja podręcznika, ani tym bardziej ucznia szkoły zasadniczej, ale pokazanie, że seria *Zrozumieć świat* oscyluje raczej wokół wyidealizowanej rzeczywistości edukacyjnej. Na tle tych trudnych – chyba nie tylko subiektywnie – poleceń wyróżniają się zadania z rozdziału *Wyrzucić słowem*, które są nieskomplikowane, skonkretyzowane, sporadycznie nawet banalne (np. „Napisz kilka wyrazów, w których występują samogłoski nosowe oznaczone literami ą i ę”). Konkretnie czynności z tego działu służą głównie doskonaleniu kompetencji komunikacyjnej, skupiają się na praktyce używania języka.

Tab. 2. Frekwencja form wypowiedzi – podręcznik *Zrozumieć świat*

Forma wypowiedzi	Liczba poleceń w podręczniku		
	Klasa 1	Klasa 2	Klasa 3
List	4	4	1
Rozprawka	3	3	4
Charakterystyka	1	1	2
Recenzja	1	–	1
Notatka	4	10	1
Artykuł	1	1	1
Dyskusja	1	6	–
opowiadanie	1	–	–
streszczenie	–	1	–
sluchowisko	–	1	–

Ortografia w podręczniku *Zrozumieć świat* jest w zasadzie nieobecna, nie ma w nim żadnych wiadomości z tego zakresu. Incydentalnie pojawia się ćwiczenie, w którym należy uzupełnić luki w wyrazach. Z punktu widzenia szkolnej rzeczywistości i w obliczu opisanych w dalszej części rozważań wyników badań empirycznych całkowita rezygnacja z zadań i podręcznikowych powtórek ortograficznych wydaje się być decyzją raczej pochopną.

W stosunku do poprzedniego podręcznik *Odkrywamy na nowo* plasuje się na pozycji kontrastowej. Nie ma w nim osobnego rozdziału poświęconego kształceniu językowemu. Zagadnienia z zakresu nauki o języku funkcjonują we wszystkich rozdziałach obu podręczników tej dwutomowej serii. Widoczna jest jednak różnica konstrukcyjna i merytoryczna między tymi woluminami, wynikająca przypuszczalnie z braku konsekwencji w zakresie autorstwa – część pierwszą napisała Jolanta Kusiak, drugą już Barbara Chuderska. Zdecydowanie więcej uwagi poświęca się kształceniu językowemu w podręczniku do klasy drugiej. Przewagę tę pogłębia niewielkich rozmiarów podrozdział, *Poradnik językowy*, zajmujący się korygowaniem częstych błędów występujących w języku potocznym. Są to takie problemy, jak sprawiająca powszechną trudność odmiana niektórych wyrazów (np. pomarańcza, sweter, cudzośćłów, przyjaciele, itp.), w tym nazw miejscowych, pisanie i odczytywanie dat czy korekcja pleonazmów.

Autorzy podręcznika *Odkrywamy na nowo* wiele miejsca przeznaczają na ćwiczenia i teorię z zakresu ortografii. Są to najprostsze zagadnienia, a poziom zadań jest mocno elementarny. Po frekwencyjnym posumowaniu tematów ortograficznych można po raz kolejny dostrzec przewagę tychże, choćby liczebną, w podręczniku do klasy drugiej. Dowodzi tego poniższe zestawienie:

Tab. 3. Zagadnienia ortograficzne w serii *Odkrywamy na nowo*

Klasa 1	Klasa 2
Pisownia rz i ż Pisownia obcych nazw własnych	Pisownia: wielkich i małych liter ą i om u i ó h i ch przedrostków z i s partykuły <i>nie</i> z różnymi częściami mowy tytułów Odmiana rzeczowników typu muzeum, liceum, technikum

W podręczniku *Odkrywamy na nowo* przeznaczanego do klasy drugiej zwiększył się, prócz zagadnień ortograficznych, repertuar zadań związanych z tworzeniem form wypowiedzi. Mimo tendencji wzrostowej zauważyć można, że umiejętności z tego zakresu kształcone są w obu częściach raczej sporadycznie, uczniowie bardzo rzadko są zachęceni do trenowania warsztatu komunikacyjnego na najwyższym poziomie umiejętności, tzn. budowania tekstu jako zamkniętej i spójnej całości, zgodnie z założoną intencją. Poniższa tabela pokazuje, o jakie formy wypowiedzi i jak często upominają się autorzy podręcznika w zadaniach dla ucznia:

Tab. 4. Frekwencja form wypowiedzi – podręcznik *Odkrywamy na nowo*

Forma wypowiedzi	Częstotliwość zadania związanego z tworzeniem formy wypowiedzi	
	Klasa 1	Klasa 2
Przemówienie	1	1
Rozprawka	2	1
Dyskusja	2	1
Wywiad	–	1
Recenzja	–	1
Życiorys	1	1
Podanie	–	1
Notatka	–	1
List motywacyjny	1	–

Zauważamy, że w klasie drugiej otwiera się przed uczniem różnorodny wachlarz form wypowiedzi, niestety występują one incydentalnie. W klasie pierwszej tych form jest zdecydowanie mniej, ale zadania związane z pisanem rozprawki i przygotowaniem się do dyskusji występują dwukrotnie. Trzeba tu odnotować pewną niekonsekwencję, wynikającą być może z braku komunikacji międzypodręcznikowej

– ćwiczenia dotyczące rozprawki zawierają się, w tej podwojonej przecież liczbie, w podręczniku do klasy pierwszej, a zasady jej tworzenia, reguły kompozycyjne odnajdujemy dopiero w klasie drugiej.

Pozostałe zagadnienia językowe omawiane w podręczniku *Odkrywamy na nowo* zawarte są w poniższej tabeli:

Tab. 5. Zagadnienia językowe w podręczniku *Odkrywamy na nowo*

Klasa 1	Klasa 2
Akcent wyrazowy Intonacja Związki frazeologiczne rodem z <i>Mitologii</i> Archaizmy Zrosty Biblijne związki frazeologiczne Skróty Manipulacja językowa i perswazja Stopniowanie przymiotników Znaki interpunkcyjne Najczęstsze błędy językowe w mowie potocznej	Podział związków frazeologicznych Funkcje wypowiedzi

Liczebna przewaga zagadnień językowych w podręczniku do klasy pierwszej jest w zasadzie pozorna. Tabela nie uwzględnia bowiem ćwiczeń, w których uczeń proszony jest o działanie językowe na tekście literackim. Takich zadań w pierwszej części jest zaledwie cztery, natomiast w części drugiej aż szesnaście. Analizując tę pokaźną liczbę kilkunastu ćwiczeń w drugim tomie można dostrzec zjawisko, które da się określić jako „obsesja na punkcie czasownika”, aż dziewięć zadań polega na wyszukaniu tej części mowy w tekście literackim. Funkcjonalność tych działań bywa iluzoryczna, jak na przykład w poleceniu: „Określ formę czasowników, których używa podmiot liryczny (czas, liczba, osoba)”, będącym częścią składową pytania: „Co możemy powiedzieć o podmiocie lirycznym? Odpowiedz w tym celu na pytania pomocnicze”. W przypadku analizowanego wiersza, tzn. utworu Kazimierza Wierzyńskiego *Dialog przy fajce*, związek czasowników z kreacją osoby mówiącej jest raczej wątpliwy, a ich wyszukiwanie ma charakter instrumentalny. Czasownik pojawia się w poleceniach w rozmaitych kontekstach o zróżnicowanej funkcjonalności, np. „Co oburza młodych we współczesnym świecie? Wnioski zapisz w formie punktów: zastosuj, jeśli to możliwe, czasowniki odrzeczownikowe, np.: nieliczenie się, niesłuchanie [...]” albo „Jaką funkcję w utworze pełnią czasowniki użyte w trybie rozkazującym?” (oba polecenia mają pomóc w analizie tekstu piosenki Talliba pt. *Każdy moment*).

Koncepcja podręcznika, w której wiele miejsca poświęca się ortografii i elementom gramatyki sprawia, że *Odkrywamy na nowo* bardzo się różni od tego, co proponuje się w serii *Zrozumieć świat*. Wydawnictwo Nowa Era wykreowało w swojej publikacji wizję komunikacyjnego kształcenia językowego, które odpowiadać ma na potrzeby współczesnego ucznia jako przyszłego adepta świata pracy. Podręcznik *Zrozumieć świat* kładzie nacisk na praktykę posługiwania się językiem

w konkretnych sytuacjach komunikacyjnych, tworzenie rozmaitych form wypowiedzi. Jest to przy tym książka trudna, wymagająca od ucznia dużej wiedzy merytorycznej i wielu różnych umiejętności. Ciężko oprzeć się wrażeniu, że autorki skupiają się na potrzebach wyższego, a zapominają o potrzebach niższego rzędu. Jako objaśnienie tej psychologiczno-biologicznej metafory posłuży wizja kształcenia w podręczniku *Odkrywamy na nowo*. Jego twórcy dużo miejsca poświęcają najprostszym zagadnieniom, w tym ortograficznym, nie pomijając przy tym trenowania praktycznych umiejętności pisarskich ucznia. Z punktu widzenia szkolnej praktyki, a przede wszystkim z badań empirycznych wynika, że uczniowie szkół zawodowych mają ogromne braki w zakresie sprawności językowej, co dotyczy nawet znajomości zasad pisowni. Popołniają w większości rażące błędy ortograficzne, mają problemy z wypowiedzianiem się, czy to w mowie, czy w piśmie. Dlatego wydaje się, że zamieszczenie w podręczniku języka polskiego do szkoły zasadniczej ćwiczeń i rozdziałów powtórzeniowych z zakresu ortografii to decyzja wynikająca z prawidłowego odczytania przez autorów rzeczywistych potrzeb edukacyjnych.

Potwierdzeniem powyższej, zaskakującej pewnie konkluzji są wyniki badania empirycznego, przeprowadzonego na niewielkiej próbie 73 uczniów zasadniczej szkoły zawodowej wchodzącej w skład Zespołu Szkół Huty im. Tadeusza Sendzimira w Krakowie⁸. Zostali oni poproszeni o wykonanie jednego krótkiego ćwiczenia:

„Uzupełnij luki w wyrazach brakującymi literami.

Sowa śnie__na jest zimowym p__ybyszem z p__łnocnej __uropy i z Syberii. Op__szcza ona ojczyznę w__czas, gdy zaczyna jej brakować po__ywienia. Odnacza się nie tylko urodą, ale tak__e siłą i drapie__nością. Najpospolitszymi p__edstawicielami sowiej rodziny są u nas: puszczyk, __yjący w lasa__ i parkach, sowa jarzębata, p__ylatująca na zimę oraz pójdzka, gnie__dząca się w parkach, czasem na cmenta__a__. Najpiękniejszą sową jest płomyk__wka, niestety __adka. Jej upie__enie ma ró__ne odcienie koloru be__owego, a szlara, czyli „twa__”, jest złocistobiała, o k__tałcie wydłu__onego serca.

Głony morskie u__ywane są jako s__rowiec w przemyśle __emicznym i spo__ywcym. Ot__ymywane z nich – algina i agar – agar – znajdują zastosowanie głównie w prod__kcji nici __irurgicznych, a tak__e w p__emyśle kosmetycznym. Doty__czas glony wyławiano z m__rz. Obecnie w Japonii zakłada się w ogromnych halach sztuczne __odowle glonów morskich. Do gospodarstw __odowlanych glonów, __ociaż znajdują się w pewnej odległości od mo__a, woda morska doprowadzana jest r__rociągami.”

Eksperymentalny charakter tego badania wynikał z faktu, iż zaproponowane ćwiczenie przeznaczone jest dla uczniów klasy szóstej szkoły podstawowej⁹. Jego celem było sprawdzenie stanu wiedzy ortograficznej u uczniów szkoły już ponadgimnazjalnej

⁸ Badaniem przeprowadzonym w roku szkolnym 2014/2015 zostały objęte dwuzawodowe klasy zasadniczej szkoły zawodowej kształcące w profilach: elektromechanik, monter zabudowy i robót wykończeniowych w budownictwie, mechanik monter maszyn i urządzeń, fryzjer. Żaden z uczniów nie posiada zaświadczenia o dysleksji, tudzież innych dysfunkcjach językowych lub psychologicznych.

⁹ Ćwiczenie zostało zaczerpnięte z: J. Wójcik, *Nauka ortografii i interpunkcji. Wiadomości i ćwiczenia dla uczniów klas 4–6*, Warszawa 1989, s. 73, 93.

- nie na poziomie znajomości teoretycznych zasad pisowni, ale w językowym działaniu. Pierwsza z poniższych tabel prezentuje wyniki badania poprzez zestawienie frekwencji błędów ortograficznych w poszczególnych wyrazach, zaś druga pokazuje ilość błędów popełnionych przez uczniów w przedziałach klasowych:

Tab. 6 Analiza frekwencyjna błędów ortograficznych

Wyraz z ćwiczenia	Liczba uczniów, którzy popełnili błąd w wyrazie						łącznie – liczba uczniów, którzy popełnili błąd z 73 badanych	
	Klasa 1 – 33 badanych		Klasa 2 – 25 badanych		Klasa 3 – 15 badanych			
	Liczba	Procent	Liczba	Procent	Liczba	Procent	Liczba	Procent
śnieżna	0	0%	0	0%	0	0%	0	0%
przybyszem	1	3%	0	0%	0	0%	1	1%
północnej	1	3%	2	8%	1	6%	4	5%
Europy	3	9%	3	12%	0	0%	6	8%
opuszcza	4	12%	2	8%	2	13%	8	11%
wówczas	2	6%	2	8%	0	0%	4	5%
pożywienia	5	15%	4	16%	2	13%	11	15%
także	1	3%	1	4%	0	0%	2	3%
drapieżnością	6	18%	3	12%	3	20%	12	16%
przedstawicielami	0	0%	0	0%	0	0%	0	0%
żyjący	3	9%	1	4%	1	6%	5	7%
lasach	0	0%	1	4%	0	0%	1	1%
przylatująca	1	3%	0	0%	0	0%	1	1%
gnieźdząca	4	12%	7	28%	3	20%	14	19%
cmentarzach	5	15%	3	12%	2	13%	10	14%
płomykówka	3	9%	2	8%	1	6%	6	8%
rzadka	12	36%	13	52%	4	27%	29	40%
upierzenie	11	33%	7	28%	7	47%	25	34%
różne	4	12%	2	8%	1	6%	7	9%
beżowego	7	21%	8	32%	4	27%	19	26%
twarz	4	12%	5	20%	2	13%	11	15%
kształcie	5	15%	11	44%	7	47%	23	31%
wydłużonego	4	12%	2	8%	3	20%	9	12%
używane	3	9%	2	8%	1	6%	6	8%
surowiec	9	27%	6	24%	3	20%	18	24%
chemicznym	4	12%	4	16%	1	6%	9	12%
spożywczym	3	9%	3	12%	0	0%	6	8%
otrzymywane	0	0%	0	0%	0	0%	0	0%
produkcji	3	9%	3	12%	2	13%	8	11%
chirurgicznych	8	24%	10	40%	2	13%	20	27%
przemysłu	0	0%	0	0%	0	0%	0	0%
dotychczas	1	3%	2	8%	0	0%	3	4%
mórz	5	15%	2	8%	2	13%	9	12%
hodowle	13	39%	8	32%	9	60%	30	41%
hodowlanych	13	39%	10	40%	10	66%	33	45%
chociaż	1	3%	1	4%	1	6%	3	4%
morza	5	15%	2	8%	2	13%	9	12%
rurociągami	10	30%	5	20%	2	13%	17	23%

Tab. 7. Analiza statystyczna – liczba błędów przypadających na ucznia

Ilość błędów	Liczba uczniów, którzy popełnili daną ilość błędów						Łącznie – liczba uczniów, którzy popełnili daną liczbę błędów z 73 badanych	
	Klasa 1 – 33 badanych		Klasa 2 – 25 badanych		Klasa 3 – 15 badanych			
	Liczba	Procent	Liczba	Procent	Liczba	Procent	Liczba	Procent
0	0	0%	2	8%	0	0%	2	3%
1–2	13	40%	8	32%	5	33%	26	35%
3–4	6	18%	4	16%	1	7%	11	15%
5–6	4	12%	2	8%	4	27%	10	13%
7–8	5	15%	1	4%	2	13%	8	11%
9–10	2	6%	4	16%	2	13%	8	11%
11–12	0	0%	2	8%	0	0%	2	3%
13–14	1	3%	1	4%	0	0%	2	3%
15–16	1	3%	0	0%	1	7%	2	3%
17–18	0	0%	0	0%	0	0%	0	0%
19–20	1	3%	1	4%	0	0%	2	3%

Z powyższych zestawień wynika, że dyktando przeznaczone w zamyśle dla klasy szóstej sprawiło niemały kłopot uczniom zasadniczej szkoły zawodowej. Tylko dwóch z siedemdziesięciu trzech badanych wykonało bezbłędnie ćwiczenie, w którym było trzydzieści dziewięć pułapek ortograficznych. Kilkanaście pomyłek zostało popełnionych przez ośmiu uczniów, w tym u dwóch odnotowano ilość rekordową – dwadzieścia błędów. Największy problem uczniowie mieli z wyrazami: hodowlane (45%), hodowle (41%), rzadka (40%), upierzenie (34%), kształt (31%), chirurgiczne (27%), beżowy (26%) i surowiec (24%). Pomijając nawet trudny do wytłumaczenia fakt, że trzy osoby napisały wyraz *hodowla* poprawnie, a *hodowlane* już z błędem, to i tak nietrudno zauważyć, że uczniowie popełnili błędy w wyrazach na pozór nietrudnych, z których większość funkcjonuje powszechnie w języku. Alarmujący z punktu widzenia stanu wiedzy ortograficznej jest również fakt, że niemal połowa badanych popełniła w tym krótkim i prostym zadaniu więcej niż pięć błędów.

Podstawa programowa dla zasadniczej szkoły zawodowej nie przewiduje w sposób precyzyjny działań związanych z kształceniem sprawności ortograficznej – w rejestrze najważniejszych umiejętności zdobywanych w trakcie edukacji odnaleźć można jedynie ogólne wytyczne dotyczące posługiwania się językiem. Jednym z zakładanych celów nauczania ma być natomiast budzenie u ucznia świadomości kompetencji językowej oraz kryteriów poprawności wypowiedzi. Autorzy dostępnych na rynku podręczników rozumieją tę powinność w dwójnasób. Cykl *Odkrywamy na nowo* proponuje naukę o języku w wersji dość tradycyjnej, wiele miejsca poświęca ortografii i ćwiczeniom usprawniającym jego odmianę pisaną. Seria *Zrozumieć świat* prezentuje model nowoczesnego kształcenia komunikacyjnego, na podstawie teorii aktów mowy i tworzeniu różnych wypowiedzi zgodnie

ze sprecyzowaną intencją. W podstawie programowej brakuje zagadnień z zakresu ortografii, dlatego bliższy temu ministerialnemu dokumentowi wydaje się właśnie ten drugi cykl. Warto natomiast zadać sobie pytanie, czy nie należałoby wyposażać ucznia zasadniczej szkoły zawodowej w podstawową umiejętność poprawnego pisania? Autorzy serii *Odkrywamy na nowo* widzą tę prymarną potrzebę, poświęcając ćwiczeniom ortograficznym wiele miejsca i uwagi. Słuszność takiej koncepcji potwierdzają wyniki sondażu empirycznego, które wyraziście obrazują, że problemy uczniów z poprawną pisownią są dość powszechne. Nie oznacza to oczywiście, że kształcenie językowe w zasadniczej szkole zawodowej opierać ma się wyłącznie na uzupełnianiu braków w zakresie ortografii. Zważywszy na profil absolwenta, powinno uciekać ono od teorii językowej, ustanawiając swym celem doskonalenie kompetencji komunikacyjnej. Jego bezwzględny jednak warunkiem, fundament i punktem wyjścia powinna być w zasadniczej szkole zawodowej nieustanna dbałość polonisty o przestrzeganie przez uczniów zasad ortograficznych, ponieważ jest to podstawa funkcjonowania człowieka w rzeczywistości kulturowej, bardzo wymownie określająca jego w niej miejsce.

Bibliografia

Historia wychowania, t. 1, red. Ł. Kurdybacha, Warszawa 1965.

Historia wychowania, t. 2, red. Ł. Kurdybacha, Warszawa 1967.

Historia wychowania. Wiek XX, red. J. Miąso, Warszawa 1984.

Wójcik J., *Nauka ortografii i interpunkcji. Wiadomości i ćwiczenia dla uczniów klas 4–6*, Warszawa 1989.

Podstawa programowa kształcenia ogólnego dla zasadniczych szkół zawodowych.

Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 27 sierpnia 2012 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół, <https://men.gov.pl/zycie-szkoly/ksztalcenie-ogolne/podstawa-programowa/rozporzadzenie-o-podstawie-programowej-w-calosci.html>.

Wykaz analizowanych podręczników

Chuderska B., *Język polski. Podręcznik dla zasadniczej szkoły zawodowej*, cz. 2, seria *Odkrywamy na nowo*, Gdynia 2013.

Kusiak J., *Język polski. Podręcznik dla zasadniczej szkoły zawodowej*, cz. 1, seria *Odkrywamy na nowo*, Gdynia 2013.

Nowosielska E., Szydłowska U., *Zrozumieć świat 1. Język polski – zasadnicza szkoła zawodowa*, Warszawa 2013.

Nowosielska E., Szydłowska U., *Zrozumieć świat 2. Język polski – zasadnicza szkoła zawodowa*, Warszawa 2013.

Nowosielska E., Szydłowska U., *Zrozumieć świat 3. Język polski – zasadnicza szkoła zawodowa*, Warszawa 2014.

Language Education in the Basic Vocational School – School Coursebooks Versus the Educational Reality

Abstract

The purpose of this argument is to analyze the formula of language education coursebook in two series : Rediscover and Understand the world. The second one presents a model of modern communication education, based on the theory of speech acts and the creation of various statements in accordance with the explicit intention, it has no knowledge and spelling exercises. Rediscovered cycle proposes a traditional approach to language education, much space is devoted to exercises that improve spelling and written language. It is a decision resulting from the correct interpretation of the actual educational needs by the authors of the coursebook, as evidenced by the results of the empirical study in the basic vocational school. It has shown that there are deficiencies in language skills among students, which applies even to the knowledge of spelling rules.

Key words: language education, basic vocational school, coursebook, language competence, spelling efficiency